

عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم: فراتحلیل کمی مطالعات

مقاله علمی پژوهشی

صلاح‌الدین قادری^۱، سمیه سلیمانی^۲

شناسه پژوهشگر (ارکیده): ۶۲۸۹-۵۳۲۰-۰۰۰۰۰۰۰۱

شناسه پژوهشگر (ارکیده): ۵۰۸۳-۰۸۳۲-۰۰۰۰۰۰۰۲

چکیده

جرم به‌عنوان یک پدیده نامطلوب اجتماعی، پیامد عوامل متعددی است. فزونی ارتکاب به جرم، افزایش تحقیقات علمی در حوزه‌های مطالعاتی مرتبط با جرم در ایران در چند دهه گذشته را در پی داشته؛ به طوری که اطلاعات وسیعی درباره سبب‌شناسی و فراگیرشناسی جرم در حوزه‌های مختلف آن تولید شده است. پژوهش حاضر با رویکرد فراتحلیل به مهم‌ترین دلایل و علت‌های ارتکاب جرم در ایران بر اساس پژوهش‌های انجام‌گرفته در حوزه‌های مختلف پرداخته و به این پرسش پاسخ داده است که عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم کدام‌اند و در مجموع این عوامل تا چه اندازه در ارتکاب جرم در حوزه‌های مختلف تأثیرگذارند؟ روش پژوهش از نوع فراتحلیل (کمی) با هدف تعیین اندازه اثر پژوهش‌ها بود. حجم نمونه شامل ۱۰۷ سند پژوهشی (۸۰ مقاله و ۲۷ پایان‌نامه) بود که با توجه به معیارهای داشتن ضریب همبستگی، اعتبار مقاله، کیفیت انتشار و اطلاعات روشی انتخاب شدند. یافته‌ها نشان داد بیشترین تأثیر در ارتکاب جرم را به ترتیب متغیرهای مشارکت اجتماعی، فرهنگ بزهکاری، منطقه محل سکونت، تراکم جمعیتی، روابط اجتماعی، کنترل اجتماعی، احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی و اختلافات خانوادگی داشته‌اند که در مجموع دلالت بر تأثیر بیشتر عوامل سطح اجتماعی در ارتکاب جرم دارد. **کلیدواژه‌ها:** ارتکاب جرم، فراتحلیل، سبب‌شناسی، اندازه اثر، مشارکت اجتماعی، فرهنگ بزهکاری.

۱. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) / Salahedin.gh@khu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری مسائل اجتماعی ایران، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران / Soleymani89@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۶/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۸/۲۷

دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال چهاردهم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، صفحات ۲۸۹ تا ۳۱۰

ISSN: 2476-6933/ © Kharazmi University

Factors affecting crime: A quantitative meta-analysis

Salahaldin Ghaderi (corresponding author)

Associate Professor of Sociology, Kharazmi University, Tehran, Iran (Salahedin.gh@khu.ac.ir)

Somaye Soleymani

PhD Student of Sociology, Kharazmi Unoversity, Tehran, Iran (Soleymani89@yahoo.com)

Abstract

Crime as an undesirable social phenomenon is the result of several factors. The increase in committing crimes has led to an increase in scientific research in the study areas related to crime in Iran in the past few decades; So that a vast amount of information has been produced about the etiology and Epidemiology of crime in its various fields. The present research deals with the most important reasons and causes of committing crimes in Iran with a meta-analysis approach based on researches conducted in different fields. And it has answered the question that what are the effective factors in committing a crime and how much do these factors affect the commission of a crime in different fields? The research method was meta-analysis (quantitative) with the aim of determining the effect size of the researches. The sample size included 107 research documents (80 articles and 27 theses) which were selected according to the criteria of correlation coefficient, article validity, publication quality, and methodological information. The findings showed that the variables of social participation, delinquent culture, residential area, population density, social relations, social control, feeling of deprivation and social inequality, socio-economic base and Family disputes had the greatest effect on crime. which in general indicates the greater influence of social level factors in committing crimes.

Keywords: Committing a crime, Meta-analysis, Etiology, Effect size, Social participation, Delinquent culture.

Social Problems of Iran

Biannual Journal, Vol. 14, No. 2, Autumn & Winter 2024, 289-310.

Received: 19/9/2023 Accepted: 18/11/2023

۱. مقدمه و بیان مسئله

«جرم» از جمله مفاهیم پیچیده‌ای است که در ادوار مختلف مفاهیم گوناگونی داشته است و هر مفهوم را می‌توان بازتاب نوعی چشم‌انداز متفاوت عملی و ایدئولوژیک دانست. بر پایه تعریف قانونی و رسمی، آنچه را دولت جرم می‌شناسد جرم است. برداشت‌های متنوع و متعددی از جرم وجود دارد. ساترلند^۱ عملی را جرم دانسته است که از طرف قانون‌گذار امرونی شده و مقررات آن به وسیله مقام صلاحیت‌دار تدوین شده باشد و آن مقررات را برای اجتماع خود به موقع به اجرا گذارند (جهانبخش و ترکی هرچگانی، ۱۳۹۵: ۱۲۳-۱۲۲).

امروزه با گسترش شهرنشینی و توسعه شهرهای بزرگ، شهرها با مسائل و چالش‌های فراوانی همچون تراکم جمعیت، کاهش تعلق‌ها و پیوندهای محله‌ای، کاهش تعامل‌ها و پیوندهای اجتماعی، افزایش مهاجرت به شهرها، حاشیه‌نشینی و... روبه‌رو هستند. این عوامل، شهرهای کشورهای در حال توسعه را به مهم‌ترین مراکز جرائم و ناهنجاریهای اجتماعی تبدیل کرده است (افشار و همکاران، ۱۳۹۸: ۶).

تشدید وقوع جرم، یکی از دغدغه‌های جامعه و در زمره آسیب‌های اجتماعی است که اقدامات و برنامه‌های پیشگیرانه در این زمینه، در اولویت برنامه‌های کشورهای مختلف قرار دارد (راب، ۲۰۰۸: ۱). بروزیک نابهنجاری گاهی می‌تواند متأثر از یکی از سه عامل جسمی، روانی و محیطی باشد. اهمیت نقش و جایگاه عوامل سه‌گانه در پدیده بزه‌کاری و میزان تأثیرگذاری آن‌ها، از موضوعات مهم علم جرم‌شناسی است (غیوری‌نیا و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۸۷).

بر پایه مطالعات، سه‌چهارم بزه‌کاران از خانواده‌هایی هستند که در آن شرایط طبیعی نبوده و جو و شرایط آنان مختل است. محققان بر این عقیده‌اند که فرد تحت تأثیر شدید والدین و دیگر اعضای خانواده‌اش قرار می‌گیرد و به همین دلیل، وضع خانوادگی او با بروز رفتارهای خطرناک و ارتکاب جرائم رابطه مستقیم دارد. این تأثیر بر شکل‌گیری شخصیت و منش افراد و در نتیجه، رفتارهای آتی آنان، مورد توجه بیشتر متفکران بوده است.

همچنین وضع مسکن تا حد زیادی نشان‌دهنده وضع زندگی اقتصادی و اجتماعی والدین و محل سکونت فرد است که در وقوع جرائم افراد آن تأثیر دارد. تحقیقات مرکز ووکرسون فرانسه، ۲۲/۴٪ موارد بزه‌کاری را ناشی از کثرت جمعیت داخلی منزل اعلام کرده است و در منطقه و محله‌ای که فاقد بهداشت، نظافت، مراکز تفریحی سالم و وجود سکنه فراوان و شلوغ است، زمینه‌های بیشتری برای ارتکاب اعمال مجرمانه وجود دارد (زارع، ۱۴۰۱: ۱۴۴).

1. Sutherland

2. Rupp

افزون بر این، تحولات و پیشرفت اقتصادی در اوایل قرن ۱۹ موجب تحول در زندگی شهری شد؛ مهاجرت‌های گسترده‌ای از روستا به شهر صورت گرفت، اما افراد با ورود به شهر با مشکلات فراوانی مواجه و مجبور می‌شدند به حاشیه شهرها کشیده شوند. این، خود زمینه ارتکاب به کارهای خطرناک و جرائم را فراهم کرد؛ زیرا مهاجرت این افراد همراه بود با عدم تخصص برای انجام کار و به همین دلیل مجبور به انتخاب شغل‌هایی چون خرید و فروش مواد مخدر، سیگارفروشی و... می‌شدند.

برخی از اندیشمندان تنها عامل مؤثر بر انسان را وضعیت اقتصادی و در نتیجه پدیده بزه‌کاری را ناشی از فقر می‌دانند و معتقدند تقسیم ناعادلانه ثروت و نابرابری اجتماعی موجب اعمال مجرمانه می‌شود؛ از این رو، بیشتر بزه‌کاران را مردم فقیر و کم‌درآمد جامعه تشکیل می‌دهند. در مقابل این دیدگاه، گروه دیگری از جرم‌شناسان معتقدند رشد اقتصادی و بالارفتن سطح زندگی موجب بزه‌کاری می‌گردد. از این مطالب می‌توان چنین نتیجه گرفت که در هر صورت عوامل اقتصادی بر ارتکاب جرم مؤثر است و نباید اثرات عوامل اقتصادی در این زمینه نادیده گرفته شود (زارع، ۱۴۰۱: ۱۴۰-۱۳۶).

نظریه‌های کارکردگرا، جرم و کج‌روی را ناشی از تنش‌های ساختاری و نبود نظم و ترتیب اخلاقی در جامعه می‌دانند. اگر آرزوها و خواسته‌های افراد و گروه‌های جامعه با مواهب و پاداش‌های موجود تطابق نداشته باشد، این اختلاف میان آرزوها و تحقق آرزوها به محرک و انگیزه‌ای برای کج‌روی برخی از اعضای جامعه مبدل خواهد شد (احمدی، ۱۳۸۴: ۳۰۰). جرم و بزه‌کاری از آن جهت در جوامع اهمیت می‌یابد که فرد مجرم به جای تحصیل، اشتغال و... انرژی خود را صرف جرم و بزه‌کاری می‌کند. این مسئله افکار عمومی را شدیداً به خود مشغول داشته است. طبق گزارش سازمان ملل، هر سال ۵٪ بر جامعه بزه‌کاران نوجوان افزوده می‌شود و اغلب این نوجوانان وارد زندان شده و تبدیل به تبه‌کاران حرفه‌ای می‌شوند (زارع، ۱۴۰۱: ۱۵۱). مطالعه و شناخت عوامل ارتکاب به جرم، می‌تواند به مداخله یا پیشگیری کمک کند (پیکروو^۱ و همکاران، ۲۰۱۵: ۱۵).

آمار بالای وقوع جرم و افزایش تعداد زندانیان در سال‌های اخیر، نگرانی‌هایی را در کشور فراهم ساخته است. در حال حاضر در کشور ایران که دارای ۸۰ میلیون نفر جمعیت است، ۱۵ میلیون و دویست هزار پرونده قضایی وجود دارد (روزنامه همدلی، ۱۴۰۰). آمارهای جرم در ایران حکایت از روند صعودی و افزایشی میزان جرم در طول دوره‌های مختلف دارد.

1. Piquervo

برای مثال، آمارهای مستخرج از پرونده‌های تشکیل شده در این زمینه در سال‌های مختلف، نشان می‌دهد نرخ انواع سرقت‌های عادی شامل سرقت از منزل، مغازه، اماکن دولتی، وسایل نقلیه و احشام در سال ۱۳۹۰، ۵۷۳۷ مورد بوده که این تعداد در یک روند افزایش ۶۲ برابری در طی ۸ سال، در سال ۱۳۹۸ به ۳۵۵۶۹۸ مورد رسیده است. این آمار در سال ۱۳۹۹ به ۴۲۲۰۸۰ و در سال ۱۴۰۰ به ۴۴۵۳۲۳ می‌رسد. در سال ۱۳۹۸، ۱۳۰۱۳۰ مورد سرقت از منزل، ۲۶۶۴۱ مورد سرقت از مغازه، ۸۵۱۰۷ مورد سرقت اتومبیل و ۸۱۱۳۰ مورد سرقت موتورسیکلت ثبت شده که نسبت به سال گذشته به ترتیب ۹/۸٪، ۴/۷٪، ۸/۵٪ و ۵/۵٪ افزایش داشته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸؛ ۱۴۰۰).

همچنین، افزایش نرخ دستگیرشدگان مرتبط با توزیع مواد مخدر مثل قاچاقچی، توزیع‌کننده، حمل‌کننده و نگه‌دارنده مواد به‌طور نسبی در سال‌های اخیر نیز محسوس است؛ به‌طوری‌که تعداد کل دستگیرشدگان به جمعیت کشور در سال ۱۳۹۰، ۳۳۵۵ مورد گزارش شده است. مواد مخدر کشف شده در سال ۱۳۹۸، تعداد ۹۵۰۷۵۰ مورد، در سال ۱۳۹۹، تعداد ۱۱۷۷۸۰۶ مورد و تعداد دستگیرشدگان در این مورد نیز بالغ بر ۴۱۷۴۵۴ در سال ۱۳۹۸ بوده است. همچنین محاسبه نرخ جرم برای جرائم ضرب و جرح و قتل (شامل قتل عمد و غیرعمد)، نشان‌دهنده افزایش نرخ این جرائم است؛ به‌طوری‌که تعداد دستگیرشدگان جرائمی چون قتل، نزاع و شراکت از ۶۰۷۷ نفر در سال ۱۳۹۵، به ۸۴۷۷ نفر در سال ۱۴۰۰ رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸؛ ۱۴۰۰).

چنانکه ملاحظه می‌شود، در طی دهه‌های گذشته آمار جرم و مجرمان در کشور به دلایل متعدد افزایش یافته و این موضوع در صدر دغدغه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حقوقی قرار گرفته است؛ از این‌رو افزایش تحقیقات علمی در حوزه‌های مطالعاتی مرتبط با جرم در چند دهه گذشته را در کشور در پی داشته و اطلاعات وسیعی درباره سبب‌شناسی و فراگیرشناسی جرم در حوزه‌های مختلف آن تولید شده است. با این حال، تحقیقات بسیار اندکی صورت گرفته است که چکیده، عصاره و ماحصل پژوهش‌های انجام شده در حوزه جرم را به‌گونه‌ای نظام‌مند و عملی فراروی محققان قرار دهد. بر این اساس، اصلی‌ترین دغدغه این نوشتار، روند روبه‌گسترش جرم در جامعه ایران بوده است و تلاش دارد با فراتحلیل مطالعات انجام‌گرفته در یک دهه گذشته در ایران، به تبیینی جدید مبتنی بر تجمیع نتایج تحقیقات پیشین دست یابد. به دلیل گستردگی حوزه موضوعات خاصی مانند جرم، انجام مطالعات متفاوت و گوناگون در این زمینه ضروری است؛ اما بیشتر مطالعات انجام‌شده در این حوزه متمرکز بر بررسی جرم خاصی بوده‌اند.

در تحقیق حاضر به دنبال فراتحلیل سبب‌شناسی دامنه‌ای گسترده از جرائم در حوزه‌های مختلف هستیم، نه حوزه‌ها یا عناوین خاص جرم. بنابراین پرسش اساسی پژوهش حاضر این است که مهم‌ترین دلایل و علت‌های جرم در ایران بر اساس پژوهش‌های انجام‌گرفته کدام است؟ شناسایی عوامل تأثیرگذار بر ارتکاب جرم، می‌تواند به سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران کمک کند تا مداخله‌های مناسب را برای کاهش این پدیده طراحی کنند.

۲. چهارچوب نظری

به عقیده مانهایم^۱ «جرم قبل از هر چیز به معنای غیرقانونی شدن رفتار است؛ یعنی رفتار انسانی که تحت قانون جزا قابل مجازات است». وی معتقد است موضوع جرم از نظر جرم‌شناسان مفهوم گسترده‌تری دارد؛ زیرا اولاً، در حدی وسیع و گسترده است که می‌تواند تغییر رفتار از قتل بی‌نهایت قبیح تا تخلفات جزئی را شامل شود؛ ثانیاً، هیچ توافق کلی وجود ندارد که چه چیزی جرم را از بی‌عدالتی اجتماعی یا شبیه جرم‌های متمایز جدا می‌سازد (جهانبخش و ترکی‌هرچگانی، ۱۳۹۵: ۱۲۳-۱۲۲).

عوامل مختلفی در بروز جرم تأثیرگذار است که تعداد یا میزان اهمیت هر یک از این عوامل در جوامع گوناگون به دلیل وجود تفاوت‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی تفاوت دارد. با توجه به گستردگی عوامل ارتکاب جرم، معمولاً پژوهشگران دسته‌بندی‌هایی انجام داده‌اند که عبارت‌اند از: عوامل فردی، عوامل خانوادگی و عوامل اجتماعی (گروه خدمات رشد‌مدار، ۲۰۱۵: ۲).

درواقع، بروز یک نابهنجاری گاهی می‌تواند متأثر از یک یا چند عامل از موارد ذکرشده باشد. اهمیت نقش و جایگاه عوامل سه‌گانه در پدیده بزه‌کاری و میزان تأثیرگذاری آن‌ها، از موضوعات مهم علم جرم‌شناسی است (غیوری‌نیا، ۱۴۰۱: ۱۸۷). بزه‌کاری به مثابه رفتار انسانی، عکس‌العمل فردی است که ساختار فیزیکی مشخص و شرایط روانی و روحی خاصی دارد و ضمن تأثیرپذیری از آن‌ها به‌عنوان یک موجود اجتماعی، از عوامل محیطی و خارجی نیز تأثیر می‌پذیرد. طبق رویکرد آسیب‌شناسی اجتماعی، رفتارهای مغایر با هنجارهای جامعه با خصوصیات فردی اشخاص قابل تبیین است. این رویکرد مدعی است انواع رفتارها از جمله رفتارهای کج‌روانه، تحت تحریک عواملی خارج از کنترل فرد صورت

1. Mannheim

2. Development Services Group, Inc

می‌گیرند (میلر، ۲۰۰۹: ۱۸۴)؛ از این رو، علت مسائل اجتماعی را ناکامی در جامعه‌پذیری تلقی می‌کند و آن را ابتدا به میراث ژنتیکی و سپس به محیط اجتماعی نسبت می‌دهد. وضع خانوادگی نیز در بروز رفتارهای خطرناک و ارتکاب جرائم رابطه مستقیم دارد. اثرات سال‌های عمر بر روی تکوین و تحول آتی شخصیت افراد آشکار است و اگر خانواده به وظایف تربیتی عمل نماید و اگر روابط بین والدین و فرزند طبیعی بوده و در محیط، جو عاطفی، دوستی و محبت حاکم باشد و در نهایت، اگر تمام نیازهای طبیعی تأمین گردد، افراد به راحتی اجتماعی می‌شوند و در روابط خانوادگی و خارج از آن، رفتارهای طبیعی و معتدل خواهد داشت (زارع، ۱۴۰۱: ۱۳۸). بنابراین خانواده نقش تعیین‌کننده‌ای در بزهکاری دارد.

گروهی از جرم‌شناسان که عمدتاً به مکتب کمونیستی تمایل دارند، معتقدند زیربنای جامعه را اقتصاد تشکیل می‌دهد و سایر ابعاد اجتماعی از قبیل خانواده، سیاست، اخلاق، فرهنگ و جرم‌روبناست و معلول عوامل اقتصادی‌اند؛ و پدیده بزه‌کاری را ناشی از فقر می‌دانند (زارع، ۱۴۰۱: ۱۴۰). بنابراین، عوامل اقتصادی بر ارتکاب جرم مؤثر است و نباید اثرات عوامل اقتصادی را در این زمینه نادیده گرفت.

دورکیم^۱ جرم و کج‌روی را واقعیت‌های اجتماعی می‌دانست که عناصری اجتناب‌ناپذیر و ضروری در جوامع مدرن هستند. به گفته او، مردمان عصر مدرن کم‌تر از جوامع سنتی اسیر قیدوبندها و اجبار هستند. چون در دنیای مدرن مجال و فرصت بیشتری برای انتخاب فردی وجود دارد، ناگزیر ناهمنوایی‌هایی به وجود خواهد آمد. البته دورکیم می‌دانست که در هیچ جامعه‌ای هرگز دربارهٔ هنجارها و ارزش‌های حاکم بر آن اجماع و وفاق کامل وجود نداشته است. از نظر دورکیم، جرم برای جامعه ضروری است؛ زیرا دو کارکرد دارد: نخست، کارکرد اصلاحی^۲ دارد (کج‌روی با مطرح ساختن اندیشه‌ها و چالش‌های جدید در جامعه، نیرویی نوآورانه و ابتکاری است که موجب تغییر و تحول می‌شود)؛ و دوم، موجب پابرجاماندن مرزهای^۳ میان رفتار «خوب» و «بد» در جامعه می‌شود. یک رویداد جنایی می‌تواند واکنشی جمعی پدید آورد که انسجام گروهی را بالاتر ببرد و هنجارهای اجتماعی را شفاف‌تر سازد. اندیشه‌های دورکیم دربارهٔ جرم و کج‌روی، تأثیر و نفوذ زیادی در چرخش توجه از تبیین‌های فردی به نیروهای اجتماعی داشت (احمدی، ۱۳۸۴: ۳۰۰).

1. Durkheim

2. Adaptive

3. Boundary maintenance

۳. پیشینه تجربی

به منظور تلخیص و جلوگیری از اطاله مقاله، پیشینه تجربی صرفاً در قالب جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱: خلاصه پیشینه تجربی داخلی و خارجی

عنوان	نویسنده (سال)	حجم نمونه	روش
بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر جرم (فرتحلیلی از تحقیقات انجام شده در ایران)	نوغانی دخت بهمنی و میرمحمدتبار (۱۳۹۴)	۱۵	پیمایش (کمی)
فرتحلیل پژوهش های صورت گرفته در زمینه عوامل مؤثر بر اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر در فاصله زمانی ۱۳۷۰-۱۳۹۰ در استان کردستان	سحابی و همکاران (۱۳۹۵)	۸	توصیفی
فرتحلیل مطالعات سرقت در ایران	ودادهیر و نادری (۱۳۹۷)	۶۹	ترکیبی (کمی-کیفی)
فرتحلیل عوامل مؤثر بر پیشگیری از وقوع جرم	عشایری و نامیان (۱۳۹۸)	۱۸	پیمایش (کمی)
فرتحلیل مطالعات انجام شده درباره عوامل مؤثر بر ترس از جرم در بین شهروندان ایرانی	افشار و همکاران (۱۳۹۸)	۱۹	پیمایش (کمی)
فرتحلیل تحقیقات مرتبط با عوامل مؤثر بر سرقت و راه کارهای پیشگیری از آن در کلان شهر تهران در طول سال های ۸۵ تا ۹۶	گراوند و دلاور (۱۳۹۹)	۱۸	پیمایش (کمی)
مرور نظام مند مطالعات علمی انجام شده در حوزه فساد اداری در ایران	فیروزجاییان و محمودیان (۱۴۰۰)	۲۹	پیمایش (کمی)
فرتحلیل ارتباط آماری بین سوء مصرف مواد مخدر و جرم	بنت ^۱ و همکاران (۲۰۰۸)	۳۰	پیمایش (کمی)
هزینه جرم: فرتحلیل مطالعات	ویکاماسکرا ^۲ و همکاران (۲۰۱۵)	۲۱	پیمایش (کمی)
فرتحلیل شناسایی ارتباط بین کنترل پلیسی و جرم سرقت	کارجا ^۳ و وورل (۲۰۱۵)	۲۴	پیمایش (کمی)
فرتحلیل مطالعات سرقت	هایهورست ^۴ و همکاران (۲۰۱۷)	۲۰	پیمایش (کمی)

1. Bennett
2. Wickramasekera
3. Carriaga
4. Hayhurst

مرور پیشینه تجربی حاکی است که پژوهش‌های انجام شده بیشتر با تمرکز بر یک نوع جرم یا بر یک نوع جرم در یک محدوده جغرافیایی یا بر یک نوع جرم از زاویه‌ای خاص تمرکز دارند. این موضوع در عین حال که به عمق مسئله و فهم آن پدیده در یک محدوده مشخص کمک می‌کند، اما به عنوان پژوهش‌های منفرد امکان شناخت کلی و جامع از پدیده در یک گستره سرزمینی مانند ایران را فراهم نمی‌کند؛ زیرا در مورد موضوعات خاصی مانند جرم به دلیل گستردگی حوزه آن و نقش بسترها و زمینه‌های اجتماعی در وقوع آن، مطالعات متفاوت و گوناگون بسیاری صورت می‌گیرد. بنابراین تفاوت در کاربردی‌ها، ابزارهای اندازه‌گیری، روش‌ها و موقعیت‌های پژوهشی، مقایسه داده‌های این مطالعات را دشوار می‌سازد.

تحقیقات پیشین در این حوزه، دارای چالش نظری در مورد عوامل اقتصادی مؤثر بر جرم است. اکثر این مطالعات به متغیرهایی مانند بیکاری، نابرابری درآمدی، فقر و تراکم جمعیت بر میزان جرم پرداخته‌اند و برای تبیین نظری این متغیرها بیشتر از نظریه‌های انتخاب عقلانی استفاده کرده‌اند که بیشتر به انگیزه افراد در ارتکاب جرم و به سطح خرد مرتبط است؛ در حالی که این متغیرها در سطح کلان جامعه هستند.

به طور کلی، مطالعات انجام شده بیشتر به مرور نظام‌مند (فراتحلیل) تحقیقات گذشته در حوزه‌ها یا عناوین خاص جرم پرداخته‌اند؛ در حالی که در مورد موضوعات خاصی مانند جرم به دلیل گستردگی حوزه آن باید مطالعات متفاوت و گوناگون بسیاری صورت گیرد. لذا در تحقیق حاضر ما به دنبال فراتحلیل مطالعات در زمینه دامنه‌ای گسترده از جرائم در حوزه‌های مختلف هستیم، نه حوزه‌ها یا عناوین خاص جرم؛ زیرا شناسایی عوامل تأثیرگذار بر ارتکاب جرم (عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و...) می‌تواند به سیاست‌گذاران در کاهش ارتکاب جرم کمک کند.

۴. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر با استفاده از روش فراتحلیل انجام شده که یکی از روش‌های توصیفی است و تحقیقات پیشین را ارزیابی می‌کند. مهم‌ترین اهداف و اهمیت انجام مطالعات فراتحلیل عبارت است از:

۱. تحلیل مطالعات و تحقیقات منفرد در حوزه‌ای معین به منظور ترکیب و یکپارچه‌سازی نتایج آن‌ها؛ بنابراین فراتحلیل، مقایسه نتایج تحقیقات دیگران است (از تحقیقات و نتایج تحقیقات و تحلیل موجود، تحلیل دیگری عرضه می‌کند).

از نظر روش شناختی نیز فراتحلیل به روشنی خلأها و مشکلات و نواقص پژوهش‌ها و مطالعات انجام شده را نشان می‌دهد. در حقیقت، پایداری این نوع تحقیقات از طریق تقابل یافته‌های پژوهشی و روایی آن‌ها از طریق آزمون سازگاری آن‌ها با واقعیت به دست می‌آید و هر دوی این‌ها مرهون انباشت دانش و توسعه آن در فراتحلیل است؛

۲. حل تناقض حاصل از پژوهش‌ها. فراتحلیل مجموعه روش‌هایی است که برای حل تناقض حاصل از پژوهش‌های آزمایشی و همبستگی که به طور مستقل و در ارتباط با یک موضوع واحد انجام گرفته‌اند به کار می‌رود. این روش، نتایج مطالعات مختلف را به مقیاس مشترک تبدیل می‌کند و با روش‌های مختلف رابطه بین ویژگی‌های مطالعات و یافته‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد؛

۳. تشخیص حوزه‌های تحقیقاتی و خلأهای مطالعاتی که محققان گذشته به آن نپرداخته‌اند.

جمعیت آماری این تحقیق شامل کلیه مطالعاتی است که از نیمه دوم دهه ۸۰ در ایران صورت گرفته‌اند و نمونه تحقیق مبتنی بر نمونه‌گیری هدفمند شامل چند مرحله بوده است:

- از کلیه بانک‌های اطلاعاتی موجود (مراجعه به مراکز پژوهشی و تحقیقاتی وابسته به دانشگاه‌ها و سازمان‌ها و نهادهای مختلف و مراجعه به پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی «SID»، پایگاه مجلات تخصصی نور «Noormags»، پایگاه بانک اطلاعات نشریات کشور «Magiran» و پایگاه مرکز اسناد و مدارک علمی ایران «Irandoc»)، کلیه عناوین مرتبط با مسئله پژوهش گردآوری شد.

- در بخش مقالات، فقط مقالات «علمی-پژوهشی» و در حوزه طرح‌های پژوهشی فقط طرح‌های «ملی و استانی» مبنای تحلیل قرار گرفت.

- در مرحله سوم، تحلیل عناوین پژوهشی برحسب سال انجام پژوهش پالایش شد. گفتنی است در تحقیق حاضر، بازه زمانی یک دهه به منظور گزینش مطالعات در نظر گرفته شده است. انتخاب یک دهه به دلیل تغییرات سریع حوزه جرم و کج‌روی و نبودن نتایج بوده است؛ بنابراین کلیه مطالعات انجام شده از نیمه دوم دهه ۸۰ در ایران، در نمونه اولیه قرار گرفته است. حدوداً ۱۸۰ سند پژوهشی به عنوان جمعیت آماری انتخاب شد که پس از بررسی معیارهای درون‌گنجی، در نهایت ۱۰۷ سند پژوهشی (۸۰ مقاله و ۲۳ پایان‌نامه) نمونه تحقیق حاضر را تشکیل داده‌اند.

- در مرحله چهارم، به منظور فراتحلیل و محاسبات اندازه اثر، تحقیقات کمی بر اساس معیارهای درون‌گنجی انتخاب شده است. منظور از معیارهای درون‌گنجی آن است

که یافته‌های آماری معتبر با موضوع گزارش شده باشد. در این بخش با استفاده از نظرات مشاوران آماری پژوهش، دو معیار لحاظ شده است: الف. با توجه به دقت بالای آزمون‌های پارامتری نسبت به آزمون‌های ناپارامتری، از آزمون‌های پارامتری به شرط برقراری مفروضات مهم از جمله نرمال بودن توزیع داده‌ها استفاده شده باشد؛ ب. گزارش روایی و پایایی^۱ ابزار سنجش به صورت دقیق و علمی گزارش شده باشد. در این فراتحلیل، آماره‌های پژوهشی با استفاده از رویکرد هانتر و اشمیت^۲ به شاخص r تبدیل شدند. برای تحلیل داده‌ها ابتدا به بررسی مفروضات فراتحلیل پرداخته شد؛ به کمک روش همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار^۳ به بررسی خطای انتشار^۴ و به کمک آزمون Q و شاخص مجذور I، ناهمگونی^۵ مطالعات بررسی شد، سپس در صورت ناهمگونی بین مطالعات از مدل اثرات تصادفی^۶ و در صورت همگونی مطالعات از مدل اثرات ثابت^۷ برای ترکیب نتایج و رسیدن به اندازه اثر استفاده شد. شایان ذکر است نتایج حاصل از مدل با اثرات تصادفی در شرایط ناهمگونی قابلیت تعمیم بیشتر نسبت به مدل با اثرات ثابت دارد. همچنین برای تفسیر نتایج، از سیستم تفسیری کوهن^۸ بهره گرفته شد.

جدول شماره ۲: مدل کوهن، نظام تفسیر اندازه اثر ناشی از فراتحلیل

D	R	اندازه اثر
۰٫۲	۰٫۱	کم
۰٫۵	۰٫۳	متوسط
۰٫۸	۰٫۵	زیاد

۱. برای بررسی روایی، روش‌های کمی مختلفی وجود دارد. به عنوان مثال، بررسی روایی سازه به کمک «تحلیل عاملی تأییدی مراتب اول و دوم»، روایی همگرا به کمک «شاخص متوسط واریانس استخراج شده» و روایی ممیز به کمک «بارهای عاملی متقاطع، معیار فورنل و لارکر و نسبت خصیصه متفاوت به خصیصه یکسان» انجام می‌شود. به منظور بررسی پایایی نیز از دو روش رایج «ضریب آلفای کرونباخ و ضریب پایایی ترکیبی» استفاده می‌شود.

2. Hunter & Schmidt
3. Begg and Mazumdar rank correlation
4. Publication bias
5. Q tset for heterogeneity
6. Random effect model
7. Fixed effect model
8. Cohen

این عملیات با استفاده از ویرایش دوم نرم افزار جامع فراتحلیل و به روش ترکیب تصادفی و ثابت اندازه اثر صورت گرفته است. در خصوص عوامل مؤثر بر وقوع جرم، متغیرهای متعددی در مطالعات تحت بررسی وجود داشته است؛ اما به منظور گزارش اندازه اثر، تمرکز پژوهش حاضر بر متغیرهایی بوده است که حداقل در دو مطالعه مورد بررسی قرار گرفته باشند.

جدول شماره ۳: اطلاعات پژوهش های مرتبط با جرم

متغیر	محقق (سال)
مشارکت اجتماعی	کلانتری و حمیدیان (۱۳۸۷)، همت پور و همکاران (۱۳۹۶)، قربانی و همکاران (۱۳۹۷)
فرهنگ بزهکاری	عزیزی (۱۳۸۷)، فیض الهی (۱۳۸۷)
منطقه محل سکونت	قاضی نژاد و ذبیحی (۱۳۹۴)، اسمعیلی و کاشانی (۱۳۹۵)، شعبانی و آقاجانی (۱۳۹۲)، زهانی اول و قبادی (۱۳۹۵)، بسحاق و حسین زاده (۱۳۹۱)، آقایی و عزیزخانی (۱۳۹۳)
تراکم جمعیتی	یوسفوند و همکاران (۱۳۹۴)، خسروانی و همکاران (۱۳۹۷)، بیات (۱۳۹۴)، سعیدی پور و همکاران (۱۳۹۰)، قنبری و همکاران (۱۳۹۳)
روابط اجتماعی	زنجان زاده و همکاران (۱۳۹۳)، مقصودی و همکاران (۱۳۹۴)
کنترل اجتماعی	پارسامهر و همکاران (۱۳۹۱)، پارسامهر و همکاران (۱۳۸۸)، غفاری زاده و همکاران (۱۳۸۷)، قربانی (۱۳۹۷)، خدری و همکاران (۱۳۹۱)، بیات (۱۳۹۴)، فاطمی و همکاران (۱۳۹۵)، رحیمی و ادیسی (۱۳۸۸)، کاظمی و موحدی (۱۳۸۸)، صالحی و حسینی (۱۳۹۰)، نصرآباد و رضادوست (۱۳۸۷)، نصیری و نبوی (۱۳۸۸)، یوستانی و بخارایی (۱۳۹۱)، میرزاییگی و باقری نژاد (۱۳۹۶)
احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی	محمود اوغلی و اصغری (۱۳۹۶)، یوسفوند و همکاران (۱۳۹۴)، دعاگویان و حبیب زاده (۱۳۹۰)، باقری و همکاران (۱۳۸۹)، بیات (۱۳۹۴)، نصرآباد و رضادوست (۱۳۸۷)
تأثیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی	نبوی و همکاران (۱۳۹۲)، علیوردی نیا و همکاران (۱۳۹۲)، بگرضایی و همکاران (۱۳۹۶)، علیوردی نیا و همکاران (۱۳۹۰)، حیدری چروده (۱۳۸۹)، مظلوم خراسانی و میرزایی مهر (۱۳۹۱)، توده رنجبر (۱۳۹۷)، اکبری و همکاران (۱۳۹۵)، زمان زاده و شادمان فر (۱۳۹۶)، نوبخت (۱۳۹۴)، معیدفر و زمانی (۱۳۹۳)، باقری و همکاران (۱۳۸۹)، قاضی نژاد و ذبیحی (۱۳۹۴)، نصرآباد صغلی و رضادوست (۱۳۸۷)، نصیری و نبوی (۱۳۸۸)، زهانی اول و قبادی (۱۳۹۵)، بسحاق و حسین زاده (۱۳۹۱)، آقایی و عزیزخانی (۱۳۹۳)
اختلافات خانوادگی	پارسامهر و همکاران (۱۳۹۱)، پارسامهر و همکاران (۱۳۸۸)، حجاریان و قنبری (۱۳۹۲)، خادمیان و قناعتیان (۱۳۸۷)، فیض الهی (۱۳۸۷)، زمان زاده و شادمان فر (۱۳۹۶)، کوهی و قلی زاده (۱۳۹۶)، یعقوبی دوست و احمدی (۱۳۹۶)، شارکیان و بهروان (۱۳۹۰)، محمدی و شیرینی (۱۳۹۲)، آقایی و عزیزخانی (۱۳۹۳)، صحرایی و خسروشاهی (۱۳۹۶)

۵. یافته‌ها

مطالعات انجام شده (مطالعاتی که محققان در پژوهش حاضر برای فراتحلیل انتخاب کرده‌اند)، مبتنی بر بررسی جرم خاصی بوده است، اما پژوهش حاضر در حوزه‌های مختلف از جمله خشونت، مواد مخدر، فساد، سرقت و جرائم کلی (بزهکاری نوجوانان، جرائم اینترنتی، جعل و...) انجام شده و برخلاف پژوهش‌هایی که انتخاب شدند، با انتخاب دامنه گسترده‌ای از جرائم و فراتحلیل این مطالعات، در حوزه خاصی از جرائم نمانده و به تبیینی مبتنی بر تجمیع نتایج تحقیقات پیشین رسیده است.

جدول شماره ۴: مطالعات انتخاب شده در حوزه جرم در بازه سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۷

حوزه جرم	مقاله	پایان نامه	تعداد مطالعات
خشونت	۴۴	۱	۴۵
مواد مخدر	۳۰	۱	۳۱
فساد	۳	-	۳
سرقت	-	۵	۵
جرائم کلی	۳	۲۰	۲۳
جمع	۸۰	۲۷	۱۰۷

جدول شماره ۵: اندازه اثر علت‌شناسی جرم در ایران

شاخص‌ها	متغیر	اندازه اثر (r)	حد پائین	حد بالا	مقدار Z	مقدار احتمال (p)
سرمایه اجتماعی	مشارکت اجتماعی	-۰,۷۷۳	-۰,۹۶۷	-۰,۰۲۰	-۲,۰۰	۰,۰۰۱
	روابط اجتماعی	-۰,۴۷۷	-۰,۵۴۶	-۰,۴۰۱	-۱۰,۸۸۳	۰,۰۰۱
بستر اجتماعی	منطقه محل سکونت	۰,۶۶۳	-۰,۰۲۳	۰,۹۲۵	۳,۹۰۵	۰,۰۰۱
	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	-۰,۴۴۵	-۰,۵۹۶	-۰,۲۶۲	-۴,۴۶۵	۰,۰۰۱
انگاره‌های ذهنی	تراکم جمعیتی	۰,۵۸۲	۰,۲۳۷	۰,۷۹۶	۳,۰۷۹	۰,۰۰۲
	احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی	۰,۴۴۹	۰,۲۸۱	۰,۵۹۰	۴,۸۶۸	۰,۰۰۱
بسترهای فرهنگی	کنترل اجتماعی	-۰,۴۵۸	-۰,۵۹۳	-۰,۲۹۸	-۵,۱۸۰	۰,۰۰۱
	اختلافات خانوادگی	۰,۷۴۵	۰,۳۷۲	۰,۹۱۱	۳,۳۰۵	۰,۰۰۱
		۰,۴۰۱	۰,۲۲۵	۰,۵۵۲	۴,۲۵۶	۰,۰۰۱

از میان متغیرهای شکل‌گیری وقوع جرم در مطالعات انجام‌شده، تعداد ۱۷ متغیر بیشترین همبستگی و تأثیر را در مطالعات نشان دادند. تشریح جزئیات آماری و تحلیل این ۱۷ متغیر باعث افزایش حجم مقاله می‌گردد؛ بنابراین برای رعایت اختصار، از میان این ۱۷ متغیر ۹ متغیر به صورت تفصیلی مورد بررسی قرار گرفت. دلیل انتخاب این ۹ متغیر، فراوانی مطالعاتی بود که این تأثیر متغیرها را تأیید می‌کرد.

- بر اساس جدول شماره ۵، نتایج زیر مبنی بر مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جرم قابل توجه است:
- میانگین اندازه اثر متغیر مشارکت اجتماعی (اثرات ترکیبی تصادفی) بر وقوع جرم، معادل ۰/۷۷۳- است. چون اندازه برآوردشده در محدوده اطمینان است، لذا تأثیر مشارکت اجتماعی بر وقوع جرم تأیید می‌شود. نتایج معیار کوهن نیز حاکی از میزان بالای اثر مشارکت اجتماعی بر جرم دارد.
- میانگین اندازه اثر فرهنگ بزهکاری بر وقوع جرم در نمونه موردپژوهش معادل ۰/۷۴۵ است که با توجه به قرارگرفتن آن در محدوده اطمینان، می‌توان گفت تأثیر فرهنگ بزهکاری بر وقوع جرم تأیید می‌شود. نتیجه معیار کوهن میزان این اثر را در حد قوی برآورد کرده است.
- میانگین اندازه اثر منطقه محل سکونت بر وقوع جرم (۰/۶۶۳) و در محدوده اطمینان است که نشان از تأثیر منطقه محل سکونت بر وقوع جرم دارد. نتیجه معیار کوهن نیز دلالت بر میزان بالای این اثر دارد.
- میانگین اندازه اثر تراکم جمعیتی بر وقوع جرم در نمونه موردپژوهش (۰/۵۸۲) و در محدوده اطمینان است که بر تأیید تأثیر تراکم جمعیتی بر وقوع جرم دلالت دارد و با توجه به معیار کوهن میزان این اثر در حد بالاست.
- میانگین اندازه اثر روابط اجتماعی بر وقوع جرم (۰/۴۷۷-) و در محدوده اطمینان است که تأیید تأثیر روابط اجتماعی بر وقوع جرم را نشان می‌دهد. میزان این اثر بر اساس معیار کوهن، در حد متوسط رو به بالاست.
- میانگین اندازه اثر کنترل اجتماعی بر وقوع جرم (۰/۴۵۸-) و در محدوده اطمینان است که نشان از تأثیر کنترل اجتماعی بر وقوع جرم دارد و معیار کوهن نیز این تأثیر را در حد متوسط رو به بالا نشان می‌دهد.
- میانگین اندازه اثر احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی (۰/۴۴۹) و در محدوده اطمینان است. این محدوده تأثیر احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی بر وقوع جرم را تأیید می‌کند و معیار کوهن نیز از اثر در حد متوسط رو به بالای آن می‌گوید.

- میانگین اندازه اثر پایگاه اقتصادی-اجتماعی بر وقوع جرم در نمونه مورد پژوهش (۰/۴۴۵-) و در محدوده اطمینان است که حکایت از تأثیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی بر وقوع جرم دارد. معیار کوهن نیز این مقدار اثر را در سطح متوسط رو به بالا گزارش می‌دهد.
- میانگین اندازه اثر اختلافات خانوادگی بر وقوع جرم (۰/۴۰۱) و در محدوده اطمینان است و این نتیجه تأثیر اختلافات خانوادگی بر وقوع جرم را تأیید می‌کند. این میزان اثر بر اساس معیار کوهن در حد متوسط رو به بالا ارزیابی می‌شود.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

معمولاً در مورد موضوعات خاصی مانند جرم به دلیل گستردگی حوزه آن و نقش بسترهای و زمینه‌های اجتماعی در وقوع آن، مطالعات متفاوت و گوناگون بسیاری صورت می‌گیرد. این مطالعات به‌عنوان پژوهش‌های منفرد امکان شناخت کلی و جامع از پدیده در یک گستره سرزمینی مانند ایران را فراهم نمی‌کنند. از سوی دیگر نتایج آن‌ها در مقایسه با مطالعات دارای نمونه‌های بزرگ‌تر، دستخوش سوگیری برآورد هستند و در نتیجه تفاوت در کاربندی‌ها، ابزارهای اندازه‌گیری، روش‌ها و موقعیت‌های پژوهشی، مقایسه داده‌های این مطالعات را دشوار می‌سازد.

علاوه بر تعداد زیاد تحقیقات درباره یک موضوع خاص، یکی دیگر از دلایلی که ضرورت پژوهش‌هایی از نوع فراتحلیل را نشان می‌دهد، وجود مطالعاتی است که اعتبار آن‌ها قابل تردید است و یا نتایج آن‌ها، یکدیگر را تأیید نمی‌کنند. جین گلاس در این زمینه می‌گوید: «تجربه به من آموخته است که هر پژوهشی حداقل از یک نظر دچار کاستی است. به عبارت دیگر، هیچ پژوهشی یافت نمی‌شود که از هر جهت معتبر باشد و به این ترتیب این فرض مسلم مورد تشکیک واقع می‌شود که ما با انجام آنچه معمولاً یک پژوهش و یک مطالعه نامیده می‌شود به طرف حقیقت پیش می‌رویم» (گلاس، ۲۰۰۰: ۳).

به نظر گلاس؛ اولاً، همه پژوهش‌ها معتبر نیستند و ثانیاً، نمی‌توان ادعا کرد هر پژوهشی الزاماً ما را به سوی حقیقت پیش می‌برد؛ زیرا بر اهل پژوهش پوشیده نیست که گاهی نتایج یک پژوهش نه تنها توسط پژوهش‌های دیگر تأیید نمی‌شود، بلکه ممکن است مردود هم بشود. در این صورت تکلیف چیست؟ به کدام یک از پژوهش‌ها می‌توان اعتماد کرد؟ روش

1. Glass

حل این نوع اختلافات و تعارضات بین نتایج پژوهش‌های انجام‌شده چیست؟ در پاسخ باید گفت در چنین وضعیت‌هایی، با استفاده از پژوهش‌های از نوع فراتحلیل می‌توان این‌گونه مسائل و مشکلات را روشن نمود.

ضرورت انجام فراتحلیل در حوزه سبب‌شناسی یا علت‌شناسی جرم در ایران به موارد زیر بازمی‌گردد: (۱) حجم زیاد و فزاینده پژوهش‌های حوزه علت‌شناسی جرم و نیاز به تلخیص و ترکیب نتایج این پژوهش‌ها؛ (۲) وجود ناسازگاری، تعارض و تناقضات احتمالی بین نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه جرم و ضرورت حل این مسئله؛ (۳) تعیین میزان اثر متغیرهای مستقل (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی، وضعیت و...) بر متغیر وابسته (جرم) بر اساس پژوهش‌های موجود در این حوزه؛ (۴) تشخیص متغیرهای تعدیل‌کننده (شرایط زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر و در تعاملات شرایط سه‌گانه) که بر بازتولید و تداوم جرم اثر دارند؛ (۵) تعیین علت‌های وقوع جرم به صورت اجمالی و کلی در سه حوزه (جرائم علیه اموال، اشخاص و نظم عمومی)؛ (۶) تشخیص حوزه‌های پژوهشی مسئله‌دار در حوزه جرم و کج‌روی در ایران؛ (۷) تشخیص حوزه‌های پژوهشی خاصی که پژوهشگران به آن‌ها نپرداخته‌اند؛ و (۸) ارائه فهمی جامع و کلی از علت‌های وقوع جرم در ایران.

بر اساس ضرورت‌های فوق، نوشتار حاضر تصویری کلی از عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم ارائه کرد. نتایج نشان داد ۱۷ متغیر بیشترین اندازه اثر را بر ارتکاب جرم دارند. از این ۱۷ متغیر، ۹ متغیر به دلیل فراوانی مطالعاتی که این متغیرها را تأیید می‌کردند به تفصیل مورد بررسی قرار گرفت و نتایج به شرح زیر بود:

۱. «فقدان مشارکت اجتماعی» به عنوان اصلی‌ترین متغیر تأثیرگذار بر وقوع جرم شناسایی شد. بر اساس نتایج مربوط به این متغیر، میان جرم و مشارکت اجتماعی رابطه منفی و معکوس وجود دارد؛ به این معنا که هرچه مشارکت اجتماعی افراد در جامعه کمتر باشد، احتمال ارتکاب به جرم آن‌ها بیشتر است.

مشارکت بیشترین سهم و نقش را در رویارویی با مسائل و مشکلات و کاهش آن‌ها دارد. امروزه هیچ جرم‌شناسی نمی‌تواند اهمیت مشارکت عمومی در کنترل جرم را رد کند. در واقع، یکی از مهم‌ترین اولویت‌های جوامع امروزی افزایش مشارکت همه اقشار جامعه در فعالیت‌های اجتماعی است. نقش مشارکتی مردم در کاهش جرائم در جامعه می‌تواند نقش پیشگیرانه و بازدارندگی داشته باشد.

علاوه بر پیشگیری از جرم، مشارکت اجتماعی مردم کارکردهای مثبت آشکار و پنهان فراوانی دارد که از جمله آن می‌توان به مواردی همچون افزایش نظم و انسجام اجتماعی، افزایش تعهد و اعتماد اجتماعی، قبول مسئولیت و افزایش امنیت اشاره کرد (حبیب‌زاده‌ملکی و فرجی، ۱۳۹۷: ۱۱۶). البته باید توجه داشت که مشارکت اجتماعی چه به‌طور مستقیم که فرد جذب فرایندهای اجتماعی می‌شود و چه به‌صورت غیرمستقیم که کنترل اجتماعی غیررسمی را افزایش می‌دهد، بر میزان وقوع جرم به‌صورت معکوس تأثیرگذار است.

۲. «فرهنگ بزهکاری» دومین عامل تأثیرگذار بر جرم در میان مطالعات شناخته شده است. این متغیر به‌وسیله نظریه انتقال فرهنگی شاو و مکی، خُرده‌فرهنگ کوهن، نظریه یادگیری اجتماعی ساترلند و دیگران قابل تبیین است (مارش و همکاران، ۲۰۰۶: ۱۰۰).

شاو و مکی معتقدند روند مهاجرت از داخل شهرهای بزرگ به طرف حومه شهر، به تشدید محرومیت و بی‌سازمانی اجتماعی در داخل شهر منجر می‌شود و افزایش این روند افزایش جرم را در پی دارد (نپر، ۲۰۰۷: ۲۱). رواج فرهنگ جرم و بزهکاری، نقش بسیار برجسته‌ای در ارتکاب جرم دارد. افراد ساکن در محلات شهری که در آن‌ها مجرمان زندگی می‌کنند و به مبادله نمادها و نشانه‌های بزهکاری و ادبیات این حوزه می‌پردازند، یکی از اصلی‌ترین متغیرهای ارتکاب جرم است. بر اساس فراتحلیل مطالعات انجام‌گرفته، فرهنگ بزهکاری با اندازه اثر ۰/۷۴۵ دومین متغیر تأثیرگذار بر ارتکاب جرم است؛ هرچه فرهنگ بزهکاری در میان افراد جامعه بیشتر رواج داشته باشد، میزان ارتکاب جرم از سوی آن‌ها بیشتر است.

۳. «منطقه محل سکونت» با اندازه اثر ۰/۶۶۳ یکی از مؤلفه‌های اصلی تأثیرگذار بر وقوع جرم است و نظریات مختلفی به نقش این عامل پرداخته‌اند. غفلت‌های کوچک مقیاس، همچون برجای گذاشتن یک پنجره شکسته و تعبیه‌نشده، گویای زوال و بی‌تفاوتی است و این مسئله باعث جرم و جنابت بزرگ‌تری نظیر شیوع سرقت، نزاع، قتل، ناامنی و خشونت می‌شود (دیلینی، ۱۳۸۷: ۱۶۵). بی‌نزاکتی محله یکی از عوامل اصلی جرائم خطرناک است. در مناطقی که با فقر نظارت طبیعی مواجه است، جرم فراگیر می‌شود (دوران و لیس، ۲۰۰۵: ۹). پس محل سکونت افراد کج‌رو که اغلب مناطق دارای بی‌سازمانی اجتماعی، دارای بافت ناکارآمد شهری و فرسوده و دارای فرهنگ خاص و علایق کانونی خاص است، از مهم‌ترین کانون‌های بحران جرم به‌شمار می‌رود.

۴. «تراکم جمعیتی» دیگر متغیر تأثیرگذار بر وقوع جرم است که به صورت مستقیم بر وقوع جرم تأثیر دارد. روند افزایش سریع شهرنشینی تعدادی از مشکلات مانند جرم و جنایت را به همراه داشته است (دوران و لیس، ۲۰۰۵: ۹). شاو و مک کی معتقدند روند مهاجرت از داخل شهرهای بزرگ به طرف حومه شهر، به تشدید محرومیت و بی‌سازمانی اجتماعی در داخل شهر منجر می‌شود. افزایش این روند، افزایش طبقه محروم، سوء مصرف مواد مخدر، خشونت و بزهکاری را به وجود می‌آورد. آن‌ها معتقد بودند بی‌سازمانی اجتماعی، کنترل‌های اجتماعی غیررسمی در درون جامعه و محله را کاهش می‌دهد یا مختل می‌کند و سبب جنایت بیشتر می‌شود (نپر، ۲۰۰۷: ۲۱).

تجربه زیسته پژوهشگران نیز نشان می‌دهد که معمولاً در مناطق جرم‌خیز تراکم جمعیتی به شدت بالاست. تراکم جمعیتی از چند جنبه می‌تواند بر وقوع جرم تأثیرگذار باشد: (۱) از جنبه تأمین خدمات رفاهی، آموزش، درمان، اشتغال، مسکن و...؛ (۲) تراکم جمعیتی بر اساس نظریه شاو و مکی خود عاملی برای بی‌سازمانی اجتماعی است؛ (۳) تراکم جمعیتی امکان نظارت غیررسمی را به شدت کاهش می‌دهد؛ (۴) زمینه جرائم گروهی و توده‌ای را به شدت بالا می‌برد؛ (۵) تراکم جمعیتی در سطح محله و خانوار عامل فشار اجتماعی است که بر اساس نظریات فشار نقش مهمی در ارتکاب جرم دارد؛ بنابراین، در برنامه‌های پیشگیری از جرم باید به کاهش تراکم جمعیت در محلات خاص شهری مخصوصاً بافت‌های ناکارآمد شهری و بافت حاشیه توجه جدی صورت گیرد.

۵. «روابط اجتماعی» با سرمایه اجتماعی و اعتماد رابطه مستقیمی دارد و باعث تقویت این مؤلفه‌ها هم می‌شود و این امر در سطح گروهی و خرد می‌تواند اتفاقاً به صورت مستقیم بر ارتکاب جرم تأثیرگذار باشد. چون باندهای تبهکاری در میان خودشان دارای روابط اجتماعی گسترده و اعتماد متقابل هستند؛ بنابراین این متغیر در سطح کلان می‌تواند نقش بازدارنده اما در سطح گروهی و خرد می‌تواند نقش تسهیل‌گر و پیشران برای ارتکاب جرم داشته باشد. به عقیده هیرشی، سرمایه اجتماعی نوعی عامل بازدارنده است (سلیمی، ۱۳۸۸: ۲۱).

۶. «کنترل اجتماعی» یکی از عناصر مهم در حوزه پیشگیری از وقوع جرم است. کنترل اجتماعی به ساختارهایی اطلاق می‌شود که جامعه برای واداشتن اعضایش به سازگاری و جلوگیری از ناسازگاری به کار می‌برد. به عبارت دیگر، کنترل اجتماعی به مجموع عوامل محسوس و نامحسوسی اطلاق می‌شود که یک جامعه در جهت حفظ هنجارها و معیارهای

خود به کار می‌برد و مجموع موانعی که به قصد جلوگیری افراد از کج‌روی اجتماعی طراحی و اجرا می‌شود (ستوده، ۱۳۹۳: ۱۳۳). با وجود اینکه بیشتر مطالعات به نقش تأثیرگذار این متغیر در ارتکاب جرم پرداخته‌اند، اما اندازه اثر آن بر ارتکاب جرم در جایگاه دوازدهم قرار گرفته است. این امر به این دلیل است که کنترل اجتماعی صرفاً نمی‌تواند مانع از ارتکاب جرم شود. عواملی مانند مشارکت، فرهنگ بزهکاری، محل سکونت افراد و بقیه متغیرهای قبلی تأثیری به مراتب قوی بر کنترل جرم و یا ارتکاب به آن دارند. فرض نظریه کنترل اجتماعی، این است که مردم به صورت عقلانی عمل می‌کنند (گیدنز، ۱۳۸۹: ۳۱۱)؛ در حالی که ویژگی‌هایی چون شهرنشینی، تحرک مکانی، ناهمگونی قومی یا نژادی و گسیختگی خانواده، مانع از توانایی اجتماعی در اعمال کنترل اجتماعی بر افراد می‌شود (نپر، ۲۰۰۷: ۲۱)؛ با این وجود کنترل اجتماعی یکی از حوزه‌های اساسی است که برنامه‌های جامع پیشگیری باید به آن توجه کنند. البته باید روی کنترل اجتماعی بر کنترل غیررسمی و نامحسوس بیشتر تأکید کرد تا کنترل مبتنی بر اعمال قدرت خشن و مستقیم و عریان.

۷. «احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی» نقش بسیار مهمی در ارتکاب جرم دارد؛ چراکه این احساس دارای مبنای مقایسه‌ای در جامعه و در میان مردم است. احساس محرومیت و نابرابری اجتماعی، تبیین‌گر جرم در میان اقشار مختلف از پایگاه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی است. البته باید گفت توجه و مداخله در مورد این متغیر در حوزه پیشگیری واقعاً مشکل و دشوار است. مرتن مفهوم آنومی را جرح و تعدیل می‌کند تا به معنای فشار و تنش باشد که وقتی هنجارهای پذیرفته شده با واقعیت اجتماعی در تضادند، به رفتار افراد وارد می‌آید. در چنین وضعیتی، فشار زیادی بر فرد وارد می‌آید تا بکوشد به هر قیمت و با هر وسیله‌ای، مشروع یا نامشروع، پیشرفت کند (احمدی، ۱۳۸۴: ۳۰۲). بر اساس این نظریه، هرگاه وسایل مشروع برای رسیدن به اهداف مقبول جامعه وجود نداشته باشد، افراد از وسایل نامشروع برای رسیدن به اهداف خود استفاده می‌کنند (میلر، ۲۰۰۹: ۳۳۳-۳۳۲). پس طبق نظر مرتن، جرم و کج‌روی محصول نابرابری اقتصادی و نبود فرصت‌های برابر است و بهبود فقر به وسیله ارتقای شرایط زندگی افراد، کاهش مشارکت در فعالیت‌های مجرمانه را به دنبال خواهد داشت.

۸. «پایگاه اقتصادی-اجتماعی» اندازه اثر این متغیر ۰/۴۴۵- است که بیانگر تأثیر متوسط به بالای این متغیر بر ارتکاب جرم است. البته رابطه این متغیر با متغیر ارتکاب جرم معکوس است؛ به این معنا که هرچه پایگاه اقتصادی-اجتماعی فرد پایین‌تر باشد،

احتمال بیشتری وجود دارد که فرد مرتکب جرم شود. این متغیر در میان متغیرهای تأثیرگذار بر وقوع جرم جایگاه چهاردهم را دارد. مارکسیست‌ها استدلال می‌کنند، افراد در پاسخ به نابرابری‌های نظام سرمایه‌داری رفتار کج‌روانه را انتخاب می‌کنند (گیدنز، ۱۳۸۹: ۳۰۸)؛ بنابراین می‌توان گفت تورم، نابرابری درآمدی، بیکاری و... می‌تواند به اختلال بی‌نظمی، کج‌روی و جرم منجر گردد.

۹. «اختلافات خانوادگی» نیز می‌تواند تأثیرات زیادی بر رفتار مجرمانه در درون خانواده و خارج از خانواده داشته باشد. در مطالعه کج‌روی هنگامی که تأثیر متغیرهای خانوادگی مدنظر است، می‌باید به ساخت خانواده و روابط درون خانواده توجه نمود (ستوده، ۱۳۸۶: ۱۱)؛ بنابراین یکی از اولویت‌های برنامه‌های پیشگیری از جرم، باید تمرکز بر مسائل و مشکلات خانوادگی باشد.

در پایان باید گفت شناسایی عوامل تأثیرگذار بر ارتکاب جرم که شامل عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و ساختاری می‌شود، می‌تواند به سیستم قضایی، سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران کمک قابل توجهی کند تا مداخله‌های مناسب را در سطوح خانوادگی و اجتماعی برای کاهش این پدیده طراحی و اجرا کنند.

منابع

- احمدی، حبیب (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی انحرافات. تهران: سمت.
- افشار، سیمین؛ علی‌زاده‌اقدام، محمدباقر؛ عباس‌زاده، محمد و کوهی، کمال (۱۳۹۸). فراتحلیل مطالعات انجام‌شده درباره عوامل مؤثر بر ترس از جرم در بین شهروندان ایرانی. مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۱)، ۲۶-۵.
- جهانبخش، اسماعیل و ترکی هرچگانی، محبوبه (۱۳۹۵). بررسی عوامل اجتماعی اقتصادی مؤثر بر جرم زنان زندانی شهر شهرکرد. فصل‌نامه پژوهش اجتماعی، ۸(۳۱)، ۱۴۴-۱۲۰.
- حبیب‌زاده‌ملکی، اصحاب و فرجی، هوشنگ (۱۳۹۶). رابطه مشارکت اجتماعی با پیشگیری اجتماعی از جرم. پژوهش‌نامه مددکاری اجتماعی، ۳(۱۱)، ۱۲۱-۸۶.
- دیلینی، تیم (۱۳۸۷). نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی. ترجمه به‌رنگ صدیقی و وحید طلوعی. تهران: نی.
- رایینگتن، ارل و مارین، واینبرگ (۱۳۹۰). رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی. ترجمه رحمت‌الله صدیق سروستانی، تهران: دانشگاه تهران.
- زارع، اکبر و توحید، فرزانه (۱۴۰۱). مطالعه جرم‌شناختی بزهکاری زندانیان. فصلنامه علمی فقه و حقوق، ۳(۱۰)، ۱۵۱-۱۳۲.
- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۶). مقدمه‌ای بر آسیب‌های اجتماعی. تهران: دانشگاه پیام‌نور.

- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۹۳). آسیب‌های اجتماعی. تهران: آوای نور.
- سحابی، جلیل؛ مفاخری‌باشماق، جمیل؛ سلطان‌پور، شری؛ شاپری، رفیق و آقاییگ‌پوری، هاشم (۱۳۹۵). فراتحلیل پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه عوامل مؤثر بر اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر در فاصله زمانی ۱۳۷۰-۱۳۹۰ در استان کردستان. پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۵(۸)، ۱۲۲-۹۹.
- سلیمی، علی و داوری، محمد (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی کج‌روی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- عشاییری، طاها و نامیان، فاطمه (۱۳۹۸). فراتحلیل عوامل مؤثر بر پیشگیری از وقوع جرم. فصل‌نامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی، ۱۴(۱)، ۵۴-۳۳.
- غیوری‌نیا، پیمان؛ میرابراهیمی، سید علی و قربانی، محمد علی (۱۴۰۱). تحلیل جرم‌شناختی عوامل بزهکاری اطفال و نوجوانان شهرستان ارومیه در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۴. مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۰(۲)، ۲۰۵-۱۸۳.
- فیروزجاییان، علی اصغر و محمودیان، معصومه (۱۴۰۰). مرور نظام‌مند مطالعات علمی انجام شده در حوزه فساد اداری در ایران. دو فصل‌نامه مسائل اجتماعی ایران، ۱۲(۲)، ۲۲۰-۲۰۱.
- گراوند، هوشنگ و دلاور، علی (۱۳۹۹). فرامطالعه تحقیقات مرتبط با عوامل مؤثر و راهکارهای پیشگیری از سرقت در کلان‌شهر تهران در طول سال‌های ۸۵-۹۶. مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۲)، ۳۲۰-۲۹۱.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نی.
- ممتاز، فریده (۱۳۸۵). انحرافات اجتماعی: نظریه‌ها و دیدگاه‌ها. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- نوغانی‌دخت بهمنی، محسن و میرمحمدتبار، سیداحمد (۱۳۹۴). بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر جرم (فراتحلیلی از تحقیقات انجام شده در ایران). پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ۴(۱۱)، ۱۰۲-۸۵.
- ودادحیر، ابوعلی و نادری، حمید (۱۳۹۷). فراتحلیل مطالعات سرقت در ایران، مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۱)، ۲۸۵-۲۶۳.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۸). سال‌نامه آماری کشور.
- مرکز آمار ایران (۱۴۰۰). سال‌نامه آماری کشور.
- روزنامه همدلی (۱۴۰۰). رشد ۱۵ برابری آمار زندانیان. شماره ۱۷۸۹. ۱۸ مهر.
- Bennett, T., Holloway, K., & Farrington, D. (2008). "The Statistical Association between Drug Misuse and Crime: A Meta-Analysis", *Aggression and Violent Behavior*, 13, 107-118.
- Carriaga, L.M., & Worrall, L.J. (2015). "Police Levels and Crime: A Systematic Review and Meta-Analysis", *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*, 88(4), 315-333.
- Development Services Group, Inc. (2015). "Risk Factors for Delinquency." Literature review. Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Doran, B.J. & Lees, B.G. (2005). Investigating the Spatiotemporal Links between disorder, Crime, and the Fear of Crime. *The Professional Geographer*, 57(1).1-12.
- Hayhurst, P.K., Pierce, m., Hickman, M., Seddon, T., Dunn, G., Keane, J., & Millar, T. (2017). "Pathways through Opiate Use and Offending: A Systematic Review", *International Journal of Drug Policy*, 039, 1-13.

- Keren Cuervo and Lidon Villanueva. (2015). 'Analysis of risk and protective factors for re-
cidivism in Spanish youth offenders' Offender Therapy and Comparative Criminology. SAGE
publication.
- Kingston, B, Huizinga, D, Elliott and D. S. (2009). "A Test of Social Disorganization Theory
in High-Risk Urban Neighborhoods", Youth & Society, 41 (1): 53-79.
- Knepper, P. (2007). Criminology and Social Policy, London: SAGE Publications.
- Marsh, I., Melville, G., Morgan, K., Norris, G. & Walkington, Z. (2006). THEORIES OF
CRIME. Oxon, England: Routledge.
- Miller, M. (2009). Criminology, California: SAGE Publications.
- Piquero. R. Alex et al. (2015). 'A systematic review of age, sex, ethnicity, and race as predic-
tors of violent recidivism' Offender Therapy and Comparative Criminology. SAGE publication.
- Rupp, Th. (2008). "Meta Analysis of Crime and Deterrence: A Comprehensive Review of the
Literature", Amsterdam: DNB.
- Wickramasekera, N., Wright, J., Elsey, H., Murray, J., Tubuef, S. (2015). "Cost of Crime: A
Systematic Review", Journal of Criminal Justice, 43, 218-228.
- Glass, G. (2000). Meta-analysis at 25. URL (last checked 15 January 2007). [http://glass.
ed.asu/gene/papers/meta25.html](http://glass.ed.asu/gene/papers/meta25.html).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی